

Bahçe çiçeklerinin botanik
bilimine göre isimlendirilmesi,
mrlerine göre sınıflandırılması

On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar yazılmış botanik kitaplarındaki bitki isimlerine bakılacak olursa, bu isimlerin, bitkinin belli bir veya birkaç karakterini yansıtan kelimelerden oluştuğu görülür. Örneğin Toumefort'un 1717 tarihli eserinde şu şekilde bitki adlarına rastlanır: *Borrago constantinopolitana flore reflexo coeruleo calyce vesicario* (bu bitkinin bu günkü adı *Trachystemon orientale*'dir).

Bitki sistematigi ile ilgilenen botanikçilerin eline geçen yeni bitkilerin sayısının büyük artışı sırasında, bu bitkilerin adlandırılması sorunu ciddi bir şekilde ortaya çıkınca, bu alanda ışık tutacak ve birliği sağlayacak yasaların saptanması zorunluluğu kendini göstermiştir. Adlandırma ile ilgili ilk prensipleri, İsveç'li Carolus Linnaeus'un *Criteria Botanica* (1737) adlı eserinde bulmak mümkündür. İkili adlandırmanın da yine C. Linnaeus'un *Species Plantarum* (1753) adlı eserinde yerleşmiş olduğu ve bu eserdeki bitki adları için, ilki cins adı, ikincisi tür adı olmak üzere, iki Latince kelime kullanıldığı görülmektedir (Efe, 1991).

İsimplendirme, bitki sistematigi dalinin konusudur. Amaci, bitkilere ve bitki gruplarına basit ve tek anlamlı bilimsel isimler vermek ve bu amaca ulaşabilmek için kurallar oluşturmaktır. Bilimsel isimlendirmenin tek anlamlı olmadığı koşulda anlaşmazlığa, yanlış yorumlara yol açılır. Bitkiler için halk arasında kullanılan yerli isimler, kesin olmaktan uzaktır. Örneğin Çam denildiği zaman, yöreye göre belki bir Pinus veya bir Picea, hatta bir Casuarina düşünülebilir. Teşbih ağacı, hem Melia azedarach, hem de Styrax officinale'nin Türkçe adıdır.

Kesinliğin ve Dünya üzerinde birliğin sağlanması için, bir kelimenin farklı bitkileri göstermemesi gerektiği gibi, bir bitkinin farklı adlarla tanınmaması da gereklidir. Tek dil kullanılması gerekliliğine dayanılarak yapılan uluslararası çalışmalar sonunda isimlendirmenin bilim dili olan Lâtinçe olması kabul edilmiştir. İsimlendirmelerde birlik sağlanması için ilke ve kurallar saptanmış ve "Uluslararası Botanik Adlandırma Kodu" adı altında İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanmıştır (Baytop, 1977).

BOTANİKTE TAKSONOMİK BİRİMLER

Takson

Taksonomik botaniğin ilk görevi, bitkileri sınıflandırmaktır. Herhangi bir basamaktaki taksonomik gruba, taksonomik birime takson adı verilir. Örneğin takım, familya, cins, tür birer taksonomik gruptur, birer taksondur. Tekil olarak taxon, çoğul olarak taxa kelimeleri kullanılır.

Tür (species)

En dar, en küçük anlamda taksonominin temel taşı "tür"dür. Tür birbirine fevkalâde benzerlik gösteren ve aralarında döllenerek, kendilerine benzeyen dölleri meydana getirebilen bireyler topluluğudur. Tür bir popülasyondur. Türler sabit birimler olmayıp, kendi içlerinde daha alt birimlere ayrılabilirler. Eğer bir tür iki veya daha çok alttür veya varyete gibi alt taksonlara ayrılıyorsa, "politipik tür", alt taksonlara ayrılmıyorsa 'monotipik tür" söz konusudur (Efe, 1991).

Tür Üstü Kategoriler

Taksonların temel birimi olarak tür (species) kabul edilir. Yükselici sırayı izlersek, birimlerin sırası şöyledir:

- Tür (species)
- Cins(genus)
- Familya (familia)
- Takım (ordo)
- Sınıf (classis)
- Bölüm (divisio) (Efe, 1991).

Türe bađlı altbirimler

Tür, taksonominin temel birimi olmasına karşın, yine de sabit değildir. Kendi içinde daha alt birimlere ayrılır. Bu alt birimler

- alttür (subspecies)
- varyete (varietas),
- klon (clone)
- kùltivar (cultivar)'dır. (Efe, 1991).

Alttür subsp. veya ssp. şeklinde kısaltılarak gösterilir. En az bir morfolojik özelliği bakımından fark eden ve coğrafi olarak sınırlandırılmış yerel populasyonlardır. Bir türün alttürleri arasında üreme engeli olmamakla birlikte, deniz, dağ gibi coğrafi engeller sonucu döllenme gerçekleşmez. Yani kendi içinde kapalı sistem oluşturur. Sadece kendi içinde gen alışverişinde bulunan bu populasyon zamanla türün diğer populasyonlarından ileri derecede farklılaşır. Bu durum zamanla üreme engeli oluşturur ve yepyeni bir tür ortaya çıkar

Alttür için bir örnek: *Quercus petraea* (Mattusclika) Liebl.

subsp. *petraea*

subsp. *iberica* (Steven ex Bieb.) Krassiln

subsp. *pinnatiloba* (C. Koch) Menitsky

Varyete kısaltılmış olarak var. ile gösterilir. En az bir morfolojik özellik bakımından türden ayrılır, fakat türün yayılış alanı içerisinde küçük veya büyük gruplar halinde bulunur.

Varyete için bir örnek: *Cupressus sempervirens* L.

var. *sempervirens*

var. *horizontalis* (Miller) Gordon (Efe, 1991).

Kültivar, kültür varyeteleri, kısaltılmış olarak cv. ile gösterilir. Doğada veya fidanlıklarda bir mutasyon sonucu ortaya çıkmış mutantlardır. Bunlar daha sonra vejetatif olarak çoğaltılabilir, özellikleri değişmez. Örneğin *Picea glatica* (Moench) Vos. cv. 'Conica' -Kuzey Amerika ve Kanada'da doğal yetişen Ak Ladinin bir kültivarıdır. Söz konusu Ladin 30 (-40) m.ye kadar boylandığı halde, konik kültivar çok yavaş büyür, 2-3 m.ye zor ulaşır, bodur, kompakt, sık dallı, tepeye doğru sivrilen bir bahçe formudur. Kanada'nın güneybatısında, söz konusu Ladin ormanında dört adet olarak ortaya çıkmıştır. 1904 yılında Arnold Arboretumuna, 1909'da da Londra'daki ünlü Kew Garden'a getirilmiş, daha sonra da vejetatif yoldan çoğaltılarak tüm dünyaya yayılmıştır.

Klon kısaltılmış olarak cl. şeklinde gösterilir. Özellikle ormancılıkta Kavak ve Söğütlerin çoğaltılmaları klonlarla olur. Vejetatif yolla, yani çeliklerle çoğaltılırlar. Böylece meyve ağaçları, özellikle Gül (*Rosa*) vejetatif olarak, anacın özellikleri bozulmadan çoğaltılmış olur. Diğer taraftan tohum tomurcuğu döllenmemiş tohumun çimlenmesinden elde edilen fert de, sitogenetik açıdan ananın özelliklerini taşıyacağından, bu da bir çeşit klondur (Apomict) (Efe, 1991).

Tür isimlerinin kökenleri: (Hillier 1984)

Bitkilere verilen tür isimleri bitkiyi tanımlayan bazı özellikleri belirtmektedir. Bu özellikler şu şekilde sınıflandırılabilir;

1. Bitkinin bulunduğu kıta, ülke ya da bölgeyi belirtebilir

Örneğin;

australe(is): güney, güneye ait,

borceale(is): kuzey, kuzeye ait,

californica(um) (us): Kaliforniya

capense(is): Güney Afrika, Cape'e ait

himalaica: Himalaya'ya ait,

europaea(um) (us): Avrupa'ya ait.

2. Bitkinin doğal olarak yetiştiği ortamları (dağ, orman, nehir) belirten tür isimleri,

alpina(um)(us): Alp dağlarında yetişen

arvense(is): kùltive edilen arazilerde yetişen

aquatica(um) (us): suda yetişen, suya ait,

campestre(is): ova ya da düz alanlarda olan

littorale(is): deniz kıyısında

maritima(um)(us): denize ait

montana(um) (us): dağlarda

palustre(is): ıslak ve bataklık alanlarda,

rivulare(is): derelerde

rupestre(is): dağlarda, uçurum ve sarp kayalıklarda

sylvativa (um) (us): ormanlarda

3. Bitkinin yetiŒme formunu belirten tür isimleri:

arborea(um)(us): ağaç gibi

fastigiata(um)(us): dik, sütun formlu

fruticosa(um)(us): çalımsı,

horizontale(is): yatay olarak yayılan

humili(s): alçak boylu gelişen

major(us): daha büyük

minör(us): daha küçük,

nana(um)(us): cüce, bodur,

pendula(um)(us): sarkıcı,

procera(um)(us): uzun, yüksek,

prostrata(um)(us): yüzükoyun, yere serilmiş,

repens: sürünücü,

suffruticosa(um)(us): odunsu anlamına gelir.

4. Yaprakları tanımlayan / tarifleyen isimlere örnekler

angustifolia(um) (us): dar yapraklı
arguta (um) (us): keskin yapraklı,
coriaceae(um) (us): derimsi, kösele gibi,
crassifolia(um) (us): ince yapraklı,
crenata (um) (us): sığ, yüzeysel dairesel dişli,
decidua(um) (us): yaprağını döken,
glabra(um) (us): tüysüz,
glutinosa(um) : yapışkanlı,
heterophylla(um) (us): farklı yapraklı,
hirsuta(um) (us): tüylü
incana (um) (us): gri,
integerrima(um) (us): dişsiz,
laciniata(um) (us): dar loblara ayrılmış,
laevigata (um) (us): yumuşak ve parlak,
lanceolata (um)(us): mızrak şekilli,
latifolia (um) (us): geniş yapraklı,
macrophylla(um) (us): geniş yapraklı,

maculata(um) (us): lekeli, kabartılı
microphylla(um) (us): küçük yapraklı,
molle(is): yumuşak,
nitida(um) (us): parlak
ovata(um) (us): yumurta şekilli,
parvifolia(um) (us): küçük yapraklı,
picta(um) (us): renkli,
pinnata(um) (us): pinnat yapraklı
platyphylla(os) (um) (us): geniş yapraklı,
reticulata (um) (us): açık, net damarlı,
rotundifolia(um) (us): yuvarlak yapraklı,
sempervirens: herdem yeşil,
serrata(um) (us): testere dişli,
splendens: parlak,
tomentosa (um) (us): kısa tüylerle kaplı
variegata (um) (us): alacalı, iki renkli,
velutina (um) (us): ipek gibi yumuşak

5. Çiçekleri tarifleyen isimlere örnekler:

flora (um) (us): çiçek,

campanulata (um) (us): çan şeklinde,

floribunda (um) (us): bol çiçekli,

grandiflora(um) (us): büyük çiçekli,

macropetala(um) (us): çok petalli, çok çanak yapraklı,

nudiflora(um) (us): çıplak yapraksız,

paniculata(um) (us): salkım çiçekli,

parviflora (um) (us): küçük çiçekli,

pauciflora (um) (us): az çiçekli,

polyantha(um) (us): çok çiçekli,

racemosa (um) (us): sap üzerinde çiçekli,

spicata (um) (us): sivri uçlu çiçekli,

stellata(um) (us): yıldızlı,

triflora (um) (us): üç çiçekli,

umbellata (um) (us): şemsiyemsi çiçekli,

uniflora (um) (us): yek çiçekli,

6. Renkleri tarifleyen isimlere örnekler:

alba (um) (us):beyaz,
argentea (um) (us): gümüşü,
aurantiaca(um) (us): portakal,
aurea (um)(us): altın renginde,
bicolor: çift renkli,
carnea(um) (us): ten renginde,
caerulea(um) (us): mavi,
cinerea(um) (us): kül grisi,
coccinea (um) (us): kırmızı,
concolar: aynı renkte,
discolor: iki renkli, paslı
ferruginea (um) (us): kahve,
flava (um) (us): mat sarı,
galauca(um) (us): deniz yeşili,

lactea (um) (us): süt beyazı,
lilacina (um) (us): lila,
lutea(um) (us): sarı,
nigra (um) (us): siyah,
punicea(um)(us): koyu kırmızı,
rosea(um) (us): pembe,
rubra (um) (us): kırmızı renkli,
sanquinea (um) (us): kan rengi,
tricolor: üç renkli,
variegata (um) (us): alacalı, iki renkli,
versicolor : farklı renklerde değişik renkli,
violacea (um) (us):menekşe,
viride (is): yeşil

7. Aroma ve koku ifade eden isimlere örnekler,

aromatica (um)(us): aromatik, kuvvetli ve hoş kokulu,

citriodora(um) (us): limon kokulu,

foetida(um) (us): güçlü kokulu, hoş olmayan,

fragrans: koku,

fragrantissima(um) (us): çok kokulu,

graveolens. hoş olmayan koku,

odorata(um) (us): hoş kokulu,

odoratissima (um) (us): en iyi, hoş kokulu

moschata (um) (us): misk kokulu,

suaveolens: tatlı kokulu

8. Diğer bitkilere atıf yapan isimlere örnekler:

bignonoides: bignonia benzer,

jasminea: yasemine benzer,

liliflora(um) (us):zambaęa benzer,

pseudoplatanus: yanlış, ınar gibi

salicifolia(um) (us): söęüt benzeri

tulipifera(um) (us): lale gibi,

9. Kişilere atıf yapan isimler:

delavayi: Abbe Delavay,

harryana(um) (us): Sir Harray Veitch,

hookeri: Sir Joseph Hooker

thunbergii: Carl Peter Thunberg,

williamsiana(um) (us): Mr. J.C Williams

wilmottiana (um) (us): Miss Ellen Willmott

wilsonia: Mrs. E. H. Wilson

mecit-vuralii: Mecit Vural

ekimiana: Tuna Ekim

aytachii: Zeki Aytaç

dumanii: Hayri Duman

SINIFLANDIRMA

Bahçe çiçekleri ömürlerine göre üç ana sınıfa ayrılır:

1. Tek Yıllık (Annual)

Bir yıl içinde vejetatif ve generatif gelişimini tamamlayıp, sonra kuruyan çiçeklerdir. Değişik mevsim ve aylarda açan çeşitleri vardır. Mevsimlik çiçekler genellikle çevre koşullarına duyarlıdırlar.

- Kışlık Çiçekler
- Yazlık Çiçekler

2. İki Yıllık (Biannual)

Birinci yıl vejetatif, ikinci yıl generatif gelişimini tamamlayıp, sonra kuruyan çiçeklerdir. Bu çiçekler ilk yıl kök ve gövde aksamaların geliştirirler. Kökler toprak altında canlı olarak kışı geçirir, ertesi yıl ilkbaharda yeni sürgün vererek gelişirler ve çiçek açıp tohum oluşturduktan sonra ömürlerini tamamlarlar. Bu çiçeklere örnek olarak; Aslanağzı, Menekşe, Nakil, Myosotis.

3. Çok Yıllık (Perennial)

Dikildikten sonra canlılıklarını uzun yıllar muhafaza edebilen çiçeklerdir. Bu çiçeklerin kökleri kışa dayanıklıdır. Kışın bitkilerin toprak üstü aksamaları ölse bile, kökleri canlı kalır, ilkbahar başlangıcında yeni sürgünler verirler.

Yıldız, Kasımpatı, Sümbül, Lale, Glayöl, Zambak, Nergis, Kana v.b çiçekler Çok Yıllık çiçeklere örnektir.

- Soğanlı, Yumrulu ve Rizomlu Olan Türler

Begonia tuberosa (YUMRU BEGONYA), Canna indica (KANA), Dahlia variabilis (YILDIZ), Gladiolus (GLAYÖL), Hyacinthus orietalis (SÜMBÜL) Liliium candidum (ZAMBAK), 7-Narcissus pseudonarcissus (NERGİZ), Paeonia officinalis (ŞAKAYIK), Tulipa hybrida (LALE) bu türlere örnek olarak verilebilir.

- Diğer Çok Yıllık Çiçek Türleri

Achillea millefolium (ARAPSAÇI), Alcea rosea (GÜLHATMI), Chrysanthemum indicum (KASIMPATI), Chrysanthemum maximum (MARGARİT), Delphinium hybrida (HEZERAN), Dianthus caryophyllus (KARANFİL), Gaillardia (GÜNEŞİN KIZI), Hemoracallis hybrida (GÜNGÜZELİ), Kniphofia (FENER ÇİÇEĞİ), Phlox paniculata (ALEV ÇİÇEĞİ), Yucca filamentosa (AVİZE ÇİÇEĞİ), Cerastium tomentosum (FAREKULAĞI), Senecio cineraria (KÜL ÇİÇEĞİ), İresine herbstii (KANLI YAPRAK) bu türlere örnek olarak verilebilir.

KAYNAKLAR

Efe, A. 1991. Botanikte İsimlendirme (Nomenklatür), İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: B, Cilt: 41, Sayı: 3-4.

Hillier Gardeners Guide, 1984. Plant Names Explained: Botanical Terms and Their Meaning, Edt: Sue Gordon.

BAYTOP, A., 1977: Botanikte Adlandırma (Botanical Nomenclature), Biyoloji Dergisi, Cilt 27, Sayı: 2-4, s. ! 13-132.

Anonim, 2018.

https://www.ankara.bel.tr/files/6614/3893/6015/bahe_iekleri.pdf Erişim tarihi: 12.10.2018